

KASACINIO PROCESO REGLAMENTAVIMAS NAUJAJAME CIVILINIO PROCESO KODEKSE

Lektorius Artūras Driukas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 93
Elektroninis paštas stcpk@ltu.lt
Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
Elektroninis paštas A.Driukas@tic.lt

Pateikta 2002 m. vasario 5 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gegužės 21 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius
dr. **Pranas Vytautas Rasimavičius** ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentė
dr. **Dangutė Ambrasienė***

S a n t r a u k a

Įvertinus kasacijos instituto istorinę raidą Lietuvoje, taip pat šio instituto reglamentavimo užsienio valstybėse patirtį, naujajame Civilinio proceso kodekse, palyginti su dabartiniu kasacijos civiliniame procese reguliavimu, buvo būtina iš dalies reformuoti kasacijos institutą. Nors naujajame kodekse kaip kasacijos modelio pagrindas numatoma dabar galiojanti kasacijos sistema, kelių metų praktika padiktavo poreikį pašalinti išryškėjusius kasacijos instituto teisinio reguliavimo trūkumus bei įtvirtinti kai kurias esmines naujoves. Visų pirma svarbu nustatyti pagrindinį kasacijos tikslą ir kasacinio teismo paskirtį – vienodos teismų praktikos taikant ir aiškinant teisės normas formavimas ir teisės plėtojimas. Pagrindiniu kasacijos rezultatu laikytina aktuali teismų praktikai teisės taikymo ir aiškinimo nagrinėjamojoje byloje taisyklė. Šie kasacijos tikslai apibrėžia ir įstatyme numatomų kasacijos pagrindų ribas, ir reikalavimą, kad kasacinius skundus surašytų bei dalyvaujantiems byloje asmenims kasaciniame teisme atstovautų kvalifikuoti teisininkai profesionalai – advokatai ir kai kurie kiti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą turintys asmenys, taip pat leidimų sistemos, sprendžiant kasacinių skundų priėmimo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme klausimus, įvedimą. Leidimų sistemos įvedimas kartu sudaro sąlygas atsisakyti beveik visų absoliučių (numatytų tiesiogiai įstatyme) kasacijos ribojimo atvejų. Siekiant pabrėžti rungimosi ir dispozityvumo bei teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo principų civiliniame procese svarbą, pagrįstai naujajame Civilinio proceso kodekse numatoma atsisakyti kasacinio teikimo instituto, o tai galima laikyti vienu pozityviausių pokyčių reformuojant dabartinę kasaciją.

Straipsnyje taip pat aptariamos kai kurios kitos kasacijos naujovės 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX–743 patvirtintame ir nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliosiančiame Civilinio proceso kodekse, kurios, kodekso projektą rengusių autorių nuomone, turėtų padėti veiksmingai įgyvendinti kasacijos uždavinius – kasacijos ribų (kasacinio teismo teisių) klausimas, *non reformatio in pejus* principo galiojimas kasacijoje ir kitos.

Pristatant kasacijos reglamentavimo naujoves 2002 m. Civilinio proceso kodekse (toliau – 2002 m. CPK arba kodeksas), visų pirma reikėtų trumpai apžvelgti šio instituto reformos istorines prielaidas. Tokio pobūdžio įvadas, manau, geriausiai atskleis projekto rengėjų ketinimus ir tikslus.

Tarpukario Lietuvoje 1933 m., įvedus keturių grandžių teismų sistemą, vieninteliam Vyriausiajam Tribunolui buvo suteikta kompetencija vykdyti kasacijos funkcijas. Toks kasacijos sutelkimas viename teisme buvo grindžiamas specifinėmis kasacinio teismo funkcijomis, o tai iš esmės atitiko XIX a. Europoje pradėjusias vyrauti klasikinės kasacijos ir revizijos koncepcijas. Prieškario Lietuvos teisės mokslas tikrąją kasacinio teismo reikšmę suprato ne kaip naują bylos išnagrinėjimą iš esmės, bet kaip apskūsto teismo sprendimo patikrinimą jo tei-

sėtumo aspektu, t. y. kaip vienodą teisės esmės aiškinimą visai valstybei. To meto įstatymo leidėjo požiūris atitiko teisės doktriną. Kasacinis teismas nebuvo trečioji instancija – jis sprendė tik teisės klausimus. Kasacijos pagrindais buvo laikomas materialinės teisės normų pažeidimas jas netinkamai aiškinant ar taikant, esminis proceso teisės normų pažeidimas, galintis turėti įtakos teismo sprendimo teisėtumui, bei apeliacinio teismo kompetencijos ribų peržengimas.

Sovietinę kasaciją būtų galima apibūdinti kaip specifinį dviejų teismų procesinių sprendimų kontrolės formų – neribotos apeliacijos ir klasikinės kasacijos – junginį (kasaciniu skundu ar protestu Aukščiausiajam Teismui buvo skundžiami neįsiteisėję pirmosios instancijos teismo sprendimai, leidžiamas neribotas naujų įrodymų ir argumentų (*ius novorum*) pateikimas, tačiau kasacinės instancijos teismas negalėjo savarankiškai, tirdamas naujus įrodymus, nustatyti kitokias faktines aplinkybes. Tiesa, nauja medžiaga galėjo tapti pagrindu panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą kaip nepagrįstą. Antrosios instancijos teismas nepriklausomai nuo kasacinio skundo ar protesto turinio privalėjo patikrinti tiek apskųstąją, tiek ir neapskųstąją sprendimo dalis. Tai reiškė, jog kasacinėje instancijoje byla nagrinėjama *de novo* (iš naujo) – ir faktinė, ir teisinė jos pusė. Bylos nagrinėjimas kasacinėje instancijoje pasižymėjo *suspensyvinio* (skundžiamo sprendimo įsiteisėjimo atidėjimo) poveikiu, kuris klasikinei kasacijai nėra būdingas. Nors buvo deklaruojama, kad kasacija yra vienintelė teismų procesinių sprendimų kontrolės forma, teisiškai ir faktiškai egzistavo galimybė peržiūrėti įsiteisėjusius pirmosios ir kasacinės instancijos teismų priimtus sprendimus priešišios tvarka mažiausiai dar tris kartus: sąjunginės respublikos Aukščiausiojo Teismo prezidiume, vėliau – plenumė, o tada dar ir SSRS Aukščiausiojo Teismo plenumė. Taigi pirmenybė teikta ne teismų sprendimų ir visuomeninių santykių stabilumui, o teisėtumo ir vienodos teisminės praktikos užtikrinimui. Kita išskirtinė priešišinio bylos nagrinėjimo savybė – būtinas prokuroro dalyvavimas.

Sovietinės teismų sprendimų kontrolės formos pasižymėjo ryškiais rungimosi ir dispozityvumo principų apribojimais bei dideliu prokuratūros vaidmeniu teismų priešišios srityje. Akivaizdu, kad tokie civilinio proceso institutai neatitiko pagarba teisės subjektų autonomijai grindžiamų demokratinės valstybės idealų ir Lietuvoje 1990 metais prasidėjusių radikalių visuomeninio gyvenimo permainų poreikių. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kasacijos institutas buvo iš esmės keičiamas keletą kartų.

Pirmoji esminė kasacijos instituto reforma buvo įgyvendinta tik 1995 m. sausio 1 d., pradėjus veikti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje numatyta keturių grandžių teismų sistemai. Iki 1996 m. liepos 9 d. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo įsigaliojimo (įsigaliojo nuo 1996 m. liepos 17 d.) bylas kasacine tvarka nagrinėjo apygardų teismai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Kadangi įstatyme jau buvo įtvirtintos dvi teismų sprendimų kontrolės formos – apeliacija ir kasacija, todėl iš pagrindų keitėsi kasacijos esmė. Nors neatsisakyta bylos nagrinėjimo *de novo*, negalima nepasakyti, kad buvo pereita prie leidimų kasacijos atmainos. Byla pagal kasacinį skundą nagrinėta iš esmės, tik trijų teisėjų kolegijai prieš tai nustačius pagrindą kasacinę bylą iškelti. Kasacinis procesas apėmė ir klasikinei kasacijai nebūdingą procesą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių.

1995 m. atsiskleidė netolygus darbo krūvio pasiskirstymas instancinėje teismų sistemoje. Lietuvos Aukščiausiame Teisme per 1995 metus buvo išnagrinėtos 893 civilinės bylos, kai tuo tarpu Lietuvos apeliaciniame teisme – tik 85 civilinės bylos. 1996 m. liepos 9 d. priimto Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas atskleidžia, kad nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje antrąją esminę kasacijos pertvarką paskatino nepasitenkinimas minėta skirtingų teismų sistemos grandžių darbo disproporcija ir motyvas, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, esant dideliame darbo krūviui, negali efektyviai įgyvendinti daug intelektualinių pastangų reikalaujančios veiklos – formuoti vienodą teismų praktiką.

Bylų paskirstymo teismų instancinėje sistemoje trūkumus nuo 1996 m. liepos 17 d. bandyta šalinti, didinant teismų, turinčių įgaliojimus nagrinėti bylas kasacine tvarka, skaičių. Ši teisė suteikta Lietuvos apeliaciniam teismui. Be to, CPK papildytas 36¹ skirsniu, suteikusių galimybę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu peržiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo

Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegijos nutartis, priimtas nagrinėjant bylą kasacine tvarka, bei Lietuvos apeliacinio teismo kasacines nutartis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senate. Taigi įvestas „superkasacijos“ institutas, kurį kritiškai įvertino ir teisės teoretikai, ir praktikai. Reformos padariniai – aštuoni kasaciniai teismai. Atsisakyta leidimų sistemos. Tinkamai surašyto kasacinio skundo padavimas savaime reiškė kasacinio proceso pradžią. Palyginimui galima pasakyti, kad Italijoje taip pat funkcionavo septyni regioniniai teismai, jie bylas nagrinėjo kasacine tvarka, tačiau tai buvo iki *Corte di Cassazione* įsteigimo ir tai buvo dar 1923 metais.

Nesant jokių kasacijos ribojimų, kasacinių bylų ėmė sparčiai daugėti. 1996 m. kasacine tvarka išnagrinėta 5136 civilinių bylų, 1997 metais – 6250 civilinių bylų. Taigi 1996 m. reforma ne tik dar labiau nutolino nuo klasikinio kasacijos modelio, bet net ir laikinai neišsprendė kasacinių bylų srauto spartaus augimo problemos. Apie vienodą teisės normų aiškinimą ir taikymą nebuvo ko ir kalbėti. Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad 1996 m. birželio 3 d. Seime buvo užregistruotas alternatyvus 1996 m. liepos 17 d. įsigaliojusiam CPK atitinkamų straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. 2279A, kurio pagrindinė idėja – pasiūlymas iškilusią problemą spręsti iš esmės, Vakarų demokratijose plačiai pripažintais metodais, neatsisakant leidžiamosios kasacijos ir įvedant kasacijos ribojimų sistemą. Deja, įstatymų leidėjas pragmatišką požiūrį atmetė.

Tik 1998 m. balandžio 8 d., pakeitus Teismų įstatymo 18 straipsnį, pripažinimo susilaukė daugiau kaip šimtmetį kontinentinės teisės valstybėse žinoma tiesa, kad valstybėje turi būti tik vienas kasacinis teismas. Šiuo teismu tapo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Nuo 1999 m. sausio 1 d., įsigaliojus 1998 m. gruodžio 10 d. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymui Nr. VIII–959, iš esmės pakito kasacijos paskirtis. Kasacija Lietuvoje nebėra laikoma trečiąja instancija. Kasacinis teismas bylų iš naujo nenagrinėja, faktų netiria, o tikrina tik byloje priimto sprendimo ar nutarties teisėtumą (CPK 358 str.). Taip sudaromos sąlygos realizuoti pagrindinę kasacijos funkciją – vienodos teismų praktikos aiškinant ir taikant įstatymus formavimą. Kaip ir daugelyje užsienio valstybių, kasacija Lietuvoje tapo išimtinė teismų sprendimų ir nutarčių teisėtumo kontrolės forma. Siekiant normalizuoti darbo kasaciniame teisme krūvį įvesti kasacijos draudimai. Kasacija imta riboti ne tik kasacijos pagrindais, bet ir ginčo suma ir atskiromis bylų kategorijomis. Kasacijos draudimai buvo pateisinami tuo, jog šalys jau išnaudojo teisę į teisminę gynybą, nes byla buvo išnagrinėta dviejose teisminėse instancijose. Patirtis parodė, kad ne visi draudimai buvo pagrįsti. 2000 m. kovo 28 d. atsisakyta draudimo skųsti apeliacinės instancijos teismo nutartis, kuriomis nutrauktas apeliacinis procesas. Motyvuojant viešuoju interesu apsaugoti labiausiai pažeidžiamas socialinės gerovės sritis, leista kelti kasacinę bylą nepriklausomai nuo ginčo sumos bylose dėl darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbo santykiais, alimentų bei žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar susirgimais profesine liga, atlyginimo, pensijų išieškojimo.

1999 ir 2000 m. civilinių bylų nagrinėjimo Lietuvos Aukščiausiame Teisme statistika rodo, kad, nepaisant įvestų apribojimų, bylų skaičius auga. 1999 m. išnagrinėtos 977 civilinės bylos (likutis neišnagrinėtų bylų – 297), o 2000 m. šis skaičius padidėjo trečdaliu – iki 1343 (likutis neišnagrinėtų bylų – 302). 2001 m. išnagrinėtos 1354 civilinės bylos, tačiau metų pabaigoje liko neišnagrinėtos dar 556 bylos. 2002 metais taip pat akivaizdi gaunamų kasacinių skundų ir kasacine tvarka išnagrinėtų bylų skaičiaus augimo tendencija – per pirmąjį metų pusmetį gauti 1233 skundai (atsisakyta priimti 437 skundai), išnagrinėtos net 908 civilinės bylos, likutis neišnagrinėtų bylų – 444. Tik apie 32 proc. skundų ir kasacinių teikimų, nagrinėtų iš esmės, pripažinta pagrįstais. Nedidinant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičiaus, greitai tektų susidurti su problema, kad bylų nagrinėjimo laikas kasaciniame teisme pradėtų ilgėti. Išskiltų ne tik žmogaus teisės į bylų išnagrinėjimą teismuose per protingus terminus pažeidimo problema, bet didėjant teisėjų darbo krūviui nukentėtų ir pagrindinės Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijos – formuoti vienodą teismų praktiką – vykdymo kokybė. Įvairiose diskusijose ne kartą buvo pabrėžiama, jog daugelyje kasacinių bylų nagrinėjami teisės klausimai, neturintys didesnės reikšmės vienodam įstatymų aiškinimui ir taikymui. Ne kiekvienoje Aukščiausiojo Teismo nutartyje pavyksta suformuluoti aktualią teisės

taikymo ir aiškinimo taisyklę. Taigi dabartinė kasacijos sistema ne visai atitinka jos paskirtį. Šios bei kai kurios kitos problemos, kurios bus paminėtos vėliau, ir nubrėžė tolesnės kasacijos reformos naujajame Civilinio proceso kodekse gaires.

Kodekso 361 straipsnio 4 dalies 2 punktą nurodo pagrindinį bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme tikslą. Svarbiausias kasacijos rezultatas yra *aktuali* teismų praktikai teisės taikymo ar aiškinimo nagrinėjamoje byloje taisyklė. Todėl Kodekso 346 straipsnio 2 dalis kaip kasacijos pagrindą nurodo tik tuos teisės klausimus, kuriuos svarstant formuojama vienoda teismų praktika ir plėtojama teisė. Ne bet koks materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimas pripažįstamas kasacijos pagrindu, o tik toks, kuris turi esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui, jeigu šis pažeidimas galėjo turėti įtakos neteisėto sprendimo priėmimui. Taip pat kaip ir dabar kasacinė byla galės būti keliami, jeigu teismas skundžiamame sprendime (nutartyje) nukrypo nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės taikymo ir aiškinimo praktikos. Įtvirtinamas naujas kasacijos pagrindas. Juo pripažįstami atvejai, kai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika ginčijamu teisės klausimu yra nevienoda.

Kasacijos pagrindų ribojimą, kuriuo siekiama išgryninti aukščiausiųjų teismų praktiką, pripažįsta daugelis užsienio valstybių, numatydamos kaip kasacijos pagrindus tik esminius, svarbius, rimtus vienodam teisės taikymui ir aiškinimui materialinės ar proceso teisės pažeidimus, esminius nukrypimus nuo Aukščiausiojo Teismo suformuotos vienodos teismų praktikos, bendrųjų teisės principų pažeidimus, visuotinės svarbos teisės klausimus (Vokietija, JAV, Japonija, Suomija, Švedija, Ispanija, Didžioji Britanija ir kitos šalys). Pažymėtina, kad ir Europos Tarybos Ministrų komitetas 1995 m. vasario 7 d. rekomendacijos Nr. R(95)5 „Dėl apeliacinių sistemų ir procedūrų įvedimo ir jų veiklos tobulinimo civilinėse ir komercinėse bylose“ 7 straipsnio c punkte taip pat numatė, jog kasacija ypač turi būti taikoma bylose, kurias būtina trečią kartą peržiūrėti, pavyzdžiui, bylose, kurios plėtos teisę ar prisidės prie vienodo teisės aiškinimo. Ji taip pat gali būti apribota tomis bylomis, kurios kelia viešajam interesui svarbų teisės klausimą.

2002 m. CPK 346 straipsnis, skirtingai nei dabar galiojantis CPK (354² str. 3 ir 4 d.), absoliutaus teismo sprendimo ar nutarties negaliojimo neišskiria kaip savarankiško kasacijos pagrindo. *Įgaliojimus spręsti klausimus dėl konkrečių kasacijos pagrindų nustatymo kodeksas perduoda pačiam kasaciniam teismui*. Kodekso 346 straipsnio 2 dalyje įtvirtinamos tik pagrindinės nuostatos, atskleidžiančios kasacijos instituto paskirtį ir nubrėžiančios kasacinio teismo jurisdikcijos ir veiklos gaires. Tačiau daugelis dabar galiojančio CPK 354² straipsnio 3 ir 4 dalyse numatytų proceso teisės normų pažeidimų, manyčiau, turėtų būti kvalifikuojami kaip turintys esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui (Kodekso 346 str. 2 d. 1 p.).

Kasacinio skundo priėmimo klausimas reikalauja gero teismų praktikos aktualijų išnagrinėjimo. Nuo šio klausimo sprendimo priklausys, kuria kryptimi kasacinis teismas plėtos teismų praktiką. Todėl kasacinio skundo priėmimo klausimą naujajame CPK siūloma pavesti spręsti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko iš trijų teisėjų sudarytai *atrankos kolegijai*. Tuo iš esmės atkuriamas 1995–1996 m. Lietuvoje veikusi leidžiamoji kasacija. Skirtumas tas, kad nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 1996 m. liepos 17 d. galiojusi CPK redakcija numatė dvi kasacinės bylos iškėlimo stadijas – skundo priėmimą ir kasacinės bylos iškėlimą, o projekte siūloma šias stadijas sujungti į vieną – skundo priėmimo, kurioje bus sprendžiamas kasacinio skundo priimtumo klausimas. Kasacinio skundo priėmimo klausimas sprendžiamas rašytinio proceso tvarka. Kodekso 350 straipsnio 1 dalis nurodo, kad skundas bus laikomas priimtu, jeigu už tai balsavo nors vienas iš atrankos kolegijos narių. Leidžiamoji kasacija yra paplitusi užsienio valstybėse. Ji numatyta Vokietijos, Suomijos, Švedijos, Danijos, Norvegijos, JAV, Didžiosios Britanijos, Kanados, Japonijos ir kitų valstybių civilinio proceso įstatymuose. Projekte įtvirtintas kasacinių skundų atrankos būdas labiausiai panašus į veikiančią Švedijoje, kur leidimo klausimą sprendžia taip pat trijų Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija, o leidimas duodamas, jei bent vienas iš jų balsuoja „už“.

Kodekse išlieka reikalavimas kasaciniame skunde nurodyti išsamius kasacinio skundo motyvuotus pagrindus (347 str. 1 d. 3 p.). Kasaciniuose skunduose turės būti analizuojama teismų praktika ir nurodyta, kuo konkrečios bylos nagrinėjimas gali pasitarnauti jos plėtojimui.

Ši teisės norma atitinka Europos Tarybos Ministrų komiteto 1995 m. vasario 7 d. rekomendacijos 7 straipsnio c punktą, kuriame numatoma, jog iš kasatoriaus turi būti reikalaujama nurodyti priežastis, kurios patvirtintų, jog byla prisidės prie minėtų tikslų. Esant tokiems reikalavimams, tinkamai surašyti kasacinį skundą galės tik kvalifikuoti teisės specialistai. Todėl Kodekso 347 straipsnio 3 dalyje nurodoma, jog *kasacinį skundą gali surašyti tik aukštąjį teisinį išsilavinimą turintys asmenys*: advokatai, taip pat patys kasatoriai, juridinių asmenų darbuotojai, jeigu jie turi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą. Šie asmenys turės skundą pasirašyti. Be to, prie skundo reikės pridėti jį surašiusio asmens kvalifikaciją patvirtinančius dokumentus (347 str. 4 d.). Nesilaikant minėtų reikalavimų, skundą bus atsisakoma priimti (Kodekso 350 str. 2 d. 4 p.). Nuostata, kad kasacinį skundą gali surašyti tik advokatas, įtraukta beveik į visų Vakarų valstybių civilinio proceso įstatymus. Kai kuriose iš jų (Belgijoje, Danijoje, Prancūzijoje, JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kt.) tokią teisę turi net ne visi praktikuojantys advokatai, o tik tie, kurie įgijo specialią teisę atstovauti kasaciniame teisme. Draudimo kasacinį skundą surašyti pačiam kasatoriui, neturinčiam specialių žinių, priešininkai teigia, kad jis nepagrįstai diskriminuoja neturtingus asmenis. Reikėtų pabrėžti, kad reikalavimą surašyti kvalifikuotą skundą lemia ne kas kita, o pati kasacinio proceso specifika. Socialinė nelygybę procese nederėtų šalinti, pažeidžiant dispozityvumo, rungimosi ir teismo nešališkumo principų. Ne teismas, bet pačios proceso šalys kasaciniame skunde turi išdėstyti konkrečius kasacijos pagrindus ir bylos nagrinėjimo ribas. Neturtingų asmenų teisę paduoti kasacinį skundą, samdyti advokatą jam surašyti, turi užtikrinti nuo 2001 m. sausio 1 d. pradėjusi veikti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema (2000 m kovo 28 d. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas Nr. VIII–1591). Atkreiptinas dėmesys, kad Kodekso 20 straipsnis neturtingų asmenų teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įvardija kaip vieną iš civilinio proceso principų.

Naujojo CPK rengėjų manymu, tiek Lietuvos pastarųjų dvejų metų patirtis, tiek ir užsienio valstybių praktika patvirtina nuomonę, jog draudimai kelti kasacinę bylą, kai jos neišnagrinėjo apeliacinės instancijos teismas, bei atskirais mažiau reikšmingais civilinio proceso klausimais pasiteisina. Tokios priemonės didina žemesnių teismų sprendimų autoritetą, užtikrina šių sprendimų stabilumą ir padeda normalizuoti kasacinio teismo darbo krūvį. Buvo svarstoma ir vadinamoji *tiesioginės kasacijos* įvedimo galimybė bei vertinami šio instituto šalininkų argumentai. Tačiau tokios kasacijos idėja, atsižvelgiant į Lietuvos teisės tradicijas ir teisinę kultūrą apskritai, kasacinio teismo paskirtį bei poreikį faktus patikrinti bent du kartus, projekto autoriams pasirodė vis dėlto gana miglota ir labai siaurai pritaikoma. Pagal kitų valstybių praktiką „žengiamoji“ kasacija taip pat galima ne absoliučiai visose bylose, bet priklauso nuo tam tikrų aplinkybių – teisės klausimas turi būti esminės svarbos, reikalaujamas abiejų šalių sutikimas ar apeliacijos atsisakymas, specialus aukščiausiojo teismo leidimas ir kita. To nepaisant, manyčiau, aptariamam klausimui diskusijai kelias išlieka atviras.

Kita vertus, *didžioji dalis šiuo metu galiojančių kasacijos draudimų kodekse nenumatyti*. Minėjau, kad kodekse *pereinama prie leidimų sistemos*. Ši sistema iš esmės yra lankstesnė ir labiau atitinka kasacijos paskirtį nei absoliučių kasacijos draudimų sistema. Dėl to ir siūloma atsisakyti kai kurių pagrįstos kritikos susilaukusių absoliučių kasacijos draudimų. Ne paslaptis, kad net ir byloje, kurioje vyksta ginčas dėl santykinai mažos sumos, gali būti iškeliamas teisės problema, turinti didelės reikšmės vienodai teismų praktikai. Kasaciniam teismui neturėtų būti dirbtinai sudaromos kliūtys išreikšti savo nuomonę aktualiame teisės klausime net ir tuo atveju, kai šalių privataus materialinio intereso išraiška yra menka. Tokiais atvejais poreikį suteikti galimybę kasaciniam teismui peržiūrėti bylą nulemia aukštas viešojo intereso lygis. Daugelyje užsienio valstybių, kuriose ribojimas ginčo suma egzistuoja, be jo, numatoma išimties galimybė tais atvejais, kai kasacinis skundas kelia reikšmingą ir aktualų teisės klausimą (pvz., Vokietijoje, Olandijoje ir kt.). Kodekso projekto rengėjų nuomone, įvedus leidimų sistemą, kasacijos ribojimas ginčo suma netenka jo dabartinės prasmės. Be to, palikus kasacijos ribojimą ginčo suma ir įvedus leidimų sistemą, kasacijos ribojimas taptų pernelyg griežtas. Vis dėlto siekiant sumažinti kasacinio teismo darbo krūvį išlieka kasacijos ribojimas turtiniuose ginčiuose, jei ginčijama suma yra mažesnė kaip 5000 litų. Kaip matome, priešingai nuo šiuo metu galiojančio reglamentavimo, kai teisė į kasaciją priklauso dar ir nuo civilinių

teisinių santykių subjekto (tarp įmonių kylančiuose turtiniuose ginčiuose kasacija negalima, jei ginčijama suma mažesnė kaip 50 000 litų, o tarp kitų asmenų kylančiuose turtiniuose ginčiuose – jei ginčijama suma mažesnė kaip 5000 litų), dėl pakankamai akivaizdaus lygiateisiškumo principo pažeidimo kodekse atsisakyta diferencijuoti kasacijos ribojimą pagal subjektus. Taigi, įvertinus anksčiau išsakytus argumentus, ginčijamos sumos riba, iki kurios kasacija pagal įstatymą negalima, yra gerokai sumažinta ir galimybės siekti bylos peržiūrėjimo kasacine tvarka yra išplėstos. Kita vertus, išlieka ir šiuo metu galiojanti nuostata, jog kasacijos apribojimas ginčijama suma netaikomas ginčams, kylantiems bylose dėl darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbo santykiais, alimentų, žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar susirgimu profesine liga, atlyginimo.

Atkreiptinas dėmesys, jog apskritai tam tikras kasacijos ribojimas yra pateisinamas objektyviai. Atsižvelgiant į kasacijos paskirtį – formuoti vienodą teismų praktiką, kasaciniame teisme negali būti neribotai didinamas teisėjų skaičius. Todėl reikia rinktis, ar riboti kasaciją ir susitaikyti su mintimi, kad dalis svarbių teisės klausimų į kasacinį teismą nepateks, ar iš viso nenumatyti ribojimų. Dėl to labai padidėtų šio teismo darbo krūvis, priimamų sprendimų prieštaringumas bei nukentėtų darbo kokybė. Suprantama, aptariamam klausimui diskutija išlieka labai aktuali. Iš tikrųjų, galima manyti, jog kasacijos ribojimas ginčijama suma nepateisinamas vien jau dėl tos priežasties, kad projekte įtvirtinama kasaciniame teisme nagrinėtinų bylų atranka ir nustatomi šios atrankos kriterijai. Todėl svarstytinas tam tikras kompromisinis variantas, aukso vidurys, pasirenkant iš dviejų blygybių mažesnę. Atrodytų, visai priimtinas galėjo būti kai kuriose valstybėse taikomas modelis, kai kasacijos ribojimas ginčijama suma yra numatytas, tačiau jis nėra absoliutus, įstatyme įtvirtinant kasacinio teismo (arba bylą apeliacine tvarka išnagrinėjusio teismo) teisę išduoti leidimą pateikti kasacinį skundą nepriklausomai nuo ginčijamos sumos dydžio, kai kasaciniame skunde nurodyti teisės klausimai turi ypatingą svarbą vienodos teismų praktikos, taikant ir aiškinant teisės normas, formavimui ir teisės plėtojimui. Pavyzdžiui, Vokietijos civiliniame procese numatyta, kad revizijai byloje dėl turtinio ginčo būtina gauti Vokietijos aukščiausiojo žemės teismo leidimą, jei ginčijama suma yra iki 60 000 Vokietijos markių, taip pat toks leidimas būtinas neturtinio pobūdžio ginčiuose; Norvegijos Aukščiausiojo Teismo yra specialusis kontrolinis apeliacinis komitetas, kuris peržiūri visus į teismą patenkančius skundus ir gali neduoti leidimo bylą peržiūrėti, jeigu ginčo suma yra iki 12 000 kronų, jei konkrečiu atveju nėra pagrindo daryti išimtį. Tokiu atveju kasacijos galimumą byloje nulemtų ne absoliutus įstatyme įtvirtintas draudimas priklausomai nuo ginčijamos sumos, bet paties kasacinio teismo pozicija dėl kasaciniame skunde keliamų teisės klausimų aktualumo, taigi ginčijama suma *a priori* neeliminuočių pačios kasacijos galimybės. Dalyvaujantys byloje asmenys galėtų prašyti leidimo pateikti kasacinį skundą tais atvejais, kai dėl nepakankamos ginčijamos sumos kasacija negalima tiesiogiai pagal įstatymą. Klausimą dėl tokio leidimo išdavimo atsižvelgiant į kasaciniam teismui keliamus uždavinius ir šio teismo paskirtį galėtų spręsti ta pati kodekse numatyta atrankos kolegija. Taip būtų rasta tam tikra pusiausvyra tarp privataus ir viešojo intereso byloje ir būtų realizuota tikroji leidimų sistemos kasacijoje idėja. Siekiant to paties tikslo, kad visais be išimties teisės klausimais kasacinis teismas galėtų formuoti vienodą teismų praktiką, visai pagrįstai kodekse nustatyta galimybė prašyti išduoti leidimą pateikti kasacinį skundą taip pat ir kitais mažiau reikšmingais civilinio proceso normų taikymo atvejais, kurie numatyti galiojančio CPK 352 straipsnio 5–11 punktuose.

Be jau minėtų kasacijos draudimo apribojimų, kodekse atsisakoma akivaizdžiai nepagrįsto draudimo paduoti kasacinį skundą ypatingosios teisenos bylose. Daugelyje šių kategorijų bylų sprendžiami neabejotinai su viešuoju interesu susiję klausimai (pvz., įvaikinimo, pripažinimo neveiksniu). Taip pat siūloma panaikinti ribojimą kasacine tvarka skųsti pirmosios instancijos teismo nutartis palikti pareiškimą nenagrinėtą. Net ir tais atvejais, kai šaliai nėra užkertamas kelias pradėti naują procesą, jos teisė į teisingą bylos išnagrinėjimą viename procese atitinka viešąjį interesą garantuoti operatyvų ir veiksmingą pažeistų privatinų teisių gynimą. Palikus pareiškimą nenagrinėtą gali būti užkertama galimybė ginti pažeistą teisę, pavyzdžiui, tais atvejais, kai ieškinys paliekamas nenagrinėtas be pagrindo, o bylos nagrinėjimo metu ieškinio senaties terminas pasibaigia. Kaip ir dabartiniame CPK, kodekse

išlieka nuostata, kad teismų nutartys apeliacinio skudo trūkumų šalinimo klausimais nėra skundžiamos apeliacine tvarka. Draudimas jas skusti kasacine tvarka (CPK 352 str. 11 p.), nesant galimybės kasaciniam teismui peržiūrėti apeliacine tvarka neperžiūrėtas nutartis, buvo perteklinis, todėl jo atsisakyta. Kodekse įtvirtinama nuostata, kad 341 straipsnyje numatytas kasacijos draudimų sąrašas yra baigtinis.

Kalbant apie naujoves, susijusias su kasacijos subjektais, reikėtų atkreipti dėmesį į esminį apsisprendimą, nes kodekse *atsisakoma kasacinio teikimo instituto*. Naujojo CPK projekto rengėjų nuomone, niekas, išskyrus pačią šalį, neturėtų spręsti, skusti ar ne priimtą byloje teismo sprendimą, jeigu sprendimas nėra susijęs su aiškiai išreikštu viešuoju interesu – tai grynai materialinę subjekcinę teisę turinčio asmens reikalas (*nemo iudex sine actore* principas). Nepagrįstas valstybės kišimasis gali įnešti nestabilumo į grynai privatinų teisinių santykių sferą, pažeisti jų dalyvių autonomiją. Kasacinio teikimo institutas gali būti traktuojamas kaip instrumentas, kurį naudojant, nors ir netiesiogiai, gali būti kišamasi į teisėjų nepriklausomumą. Abejotina, ar šis institutas derinasi su teismo pareiga išlikti nešališku, civilinio proceso rungimosi ir dispozityvumo principais, kas itin akivaizdu ieškininėje teisenoje. Panaikinus kasacinio teikimo institutą, didelių permainų neturėtų būti. 1999 ir 2000 m. kasacinių teikimų pagrindų iškeltų civilinių bylų skaičius sudarė mažiau nei 0,5 proc. bendro iškeltų kasacinių civilinių bylų skaičiaus, 2001 m. šis santykis sumažėjo iki 0,2 proc., o per 2002 m. pirmąjį pusmetį iš 1268 į nagrinėjamų bylų sąrašą įrašytų teikimų ir kasacinių skundų teikimas buvo tik vienas (0,07 proc.). Siekiant tam tikra prasme kompensuoti paradimus viešojo intereso apsaugos sferoje, susijusius su atsisakymu kasacinio teikimo instituto, kai bus būtinas imtis priemonių pašalinti įstatymų pažeidimus teismų įsiteisėjusiose sprendimuose, neskustuose apeliacine tvarka, kodekse numatoma galimybė kreiptis su prašymu dėl proceso atnaujinimo nauju pagrindu. Pagal 2002 m. CPK 366 straipsnio 1 dalies 9 punktą procesas byloje galės būti atnaujintas, jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje) yra padaryta *aiški* teisės normos taikymo klaida ir sprendimas (nutartis) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Beje, Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras prašymus šiuo pagrindu atnaujinti procesą byloje galės paduoti taip pat ir dėl teismo sprendimų (nutarčių), kurie buvo peržiūrėti apeliacine tvarka.

Teisės teorijoje keliamas klausimas, ar nereikėtų, sekant kai kurių valstybių pavyzdžiu, viešojo intereso apsaugos tikslais kasacinio skundo pateikimo teisę suteikti kitiems – ne teisminės valdžios – pareigūnams, pavyzdžiui generaliniam prokurorui. Manoma, kad taip būtų galima pašalinti aiškias įstatymų taikymo ir aiškinimo klaidas teismų sprendimuose, nedarant įtakos ir nekeičiant žemesniųjų teismų sprendimuose nustatytą proceso šalių teisių ir pareigų apimtį. Nepaneigiant tokios galimybės iš principo, vis dėlto yra pakankamai daug argumentų, leidžiančių suabejoti tokių pasiūlymų tikslingumu ir perspektyva. Tokią idėją paneigia prokuratūrai keliami uždaviniai ir Konstitucijoje įtvirtintas šios institucijos teisinis statusas, taip pat visuomenės teisinės sąmonės ir teisinės kultūros lygis bei teisinės tradicijos. Be to, dabar galiojantis CPK numato, ir ši nuostata išlieka ir kodekse, kad gindamas viešąjį interesą prokuroras gali inicijuoti ieškinio pareiškimą teisme (Kodekso 49 str.). Prokuroras tokioje byloje turi visas ieškovo teises (41 str. 2 d., 50 str.), taigi ir teisę teismo įsiteisėjusį sprendimą apskusti kasacine tvarka. Kita vertus, siekiant apsaugoti viešąjį interesą generaliniam prokurorui suteikta teisė kreiptis su prašymu dėl proceso byloje atnaujinimo (Kodekso 365 str. 2 d.).

Norint galutinai atriboti kasaciją nuo proceso atnaujinimo instituto, nedalyvaujantys byloje asmenys nebus laikomi kasacijos subjektais (Kodekso 342 str. 1 d.). Pašalinant proceso atnaujinimo dubliavimąsi su kasacija, nedalyvavusiems byloje asmenims numatoma palikti tik vieną procesinę galimybę reikalauti revizuoti įsiteisėjusį teismo sprendimą ar nutartį tuo pačiu pagrindu – paduoti prašymą dėl proceso atnaujinimo, jeigu įsiteisėjęs sprendimas ar nutartis pažeidžia jų teises ar įstatymų saugomus interesus (Kodekso 365–366 str.).

Kita svarbi naujovė yra numatyta Kodekso 351 straipsnyje. Nurodoma, kad atsiliepimo į kasacinį skundą pateikimas yra *šalies pareiga*, o kitų dalyvaujančių byloje asmenų – teisė. Keičiant atsiliepimo sampratą, išsprendžiama rašytiniame procese kylanti problema dėl galimo priešingos kasatoriai šalies teisės būti išklaudyta pažeidimo. Už atsiliepimo nepateikimą

šaliai, neįvykdžiusiai pareigos laiku pateikti atsiliepimą į kasacinį skundą, bus taikoma specifinė sankcija – ši šalis neteks galimybės pristatyti teismui savo poziciją. Net ir žodinio proceso metu atsiliepimo nepateikusiai šaliai minėta sankcija galės būti taikoma. Kodekso 142 straipsnio 3 dalis, kuri pagal 340 straipsnio 5 dalį taikytina ir kasaciniam procesui, numato, kad teismas turi teisę atsisakyti priimti atsakovo motyvus, kurie galėjo būti pateikti atsiliepime į ieškinį, jeigu mano, kad vėlesnis jų pateikimas užvilkins sprendimo priėmimą byloje. Atkreiptinas dėmesys, jog atsiliepimas turės būti surašomas ir pasirašomas tokia pat tvarka, kaip ir kasacinis skundas. Vadinasi, jį surašyti ir pasirašyti turės teisę tik advokatai, o Kodekso 347 straipsnio 3 dalyje nurodytais atvejais – ir kiti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą turintys asmenys.

Kasacinio proceso operatyvumo ir koncentruotumo sumetimais Kodekse nustatomi naikinamieji terminai kasacinio skundo papildymui, prisidėjimui prie kasacinio skundo ir atsiliepimui į kasacinį skundą paduoti. Kasatorius privalės galutinai suformuluoti bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme pagrindą ir dalyką iki klausimo dėl kasacinio skundo priėmimo išsprendimo iš esmės. Išsprendus skundo priėmimo klausimą, jo papildymai ar pakeitimai nebus galimi (Kodekso 350 str. 8 d.). Pareiškimai dėl prisidėjimo prie kasacinio skundo, atsiliepimai į kasacinį skundą, jų papildymai ar pakeitimai, pateikti praleidus nustatytą terminą jiems paduoti, nebus priimami ir gražinami juos pateikusiems asmenims (Kodekso 348 str. 3 ir 4 d., 351 str. 1 d.).

Kodekse šalinami šiuo metu galiojančio Civilinio proceso kodekso redakcijos trūkumai, susiję su rašytinio proceso reglamentavimu. Be jokios abejonės, rašytinis bylos nagrinėjimas nereiškia viešo nagrinėjimo. Todėl, siekiant garantuoti dalyvaujančių byloje asmenų procesines teises būti informuotiems apie teismo posėdį, pareikšti nušalinimus ir kitus prašymus, jiems bus pranešama apie kasacinės bylos nagrinėjimo vietą ir laiką. Tačiau, jei byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, dalyvaujantys byloje asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir jame nedalyvauja, kaip ir analogiškos teismo posėdžio formos taikymo apeliacinės instancijos teisme atvejais (Kodekso 319 str. 3 d., 352 str. 3 d.). Kodekso 355 straipsnio 1 dalyje pažymima, kad ir rašytinio bylos nagrinėjimo atveju šalys raštu iki teismo posėdžio pradžios turi teisę pareikšti nušalinimus, o 356 straipsnio 1 dalyje tiksliau nei šiuo metu galiojančiame kodekse aprašoma, kokie veiksmai atliekami kasacinio teismo posėdyje tais atvejais, kai vyksta bylos nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka. Nurodoma, kad teismo posėdis tokiu atveju susideda iš pranešimo apie bylą, kasacinį skundą, atsiliepimą į kasacinį skundą, teisėjų nuomonių išreiškimo, balsavimo ir nutarties (nutarimo) priėmimo.

Kadangi teisė surašyti ir pasirašyti kasacinį skundą suteikiama ne tik advokatams, bet ir juridinių asmenų juridinių tarnybų darbuotojams, turintiems aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, šie asmenys galės atstovauti juridiniam asmeniui ir žodinio bylos nagrinėjimo metu (Kodekso 354 str.).

Ryškus pasikeitimai yra susiję su *bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme ribų nustatymu*. Viena vertus, kaip ir galiojančio CPK 358 straipsnio 1 dalyje, 2002 m. CPK 353 straipsnio 1 dalis nurodo, kad kasacinis teismas, neperžengdamas kasacinio skundo ribų ir vadovaudamasis pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytais aplinkybėmis, apskųstus teismų sprendimus ir nutartis patikrina tik teisės taikymo aspektu. Daugumoje valstybių laikoma, kad siekiant teisingai nustatyti bylos faktus, pakanka, kad faktinės bylos aplinkybės būtų išanalizuotos du kartus – pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose. Kasaciniam teismui gali tekti vertinti faktus, tačiau tik ta apimtimi, kiek faktų vertinimas yra būtinas, siekiant teisingai išspręsti iškilusią teisės problemą. Jeigu kasacinis teismas nustatys, kad apeliacinės instancijos teismas pažeidė įrodymų vertinimo taisyklės ir pats negalės pašalinti sprendimo trūkumų, byla turės būti sugrąžinta apeliacinės instancijos teismui nagrinėti iš naujo (Kodekso 359 str. 1 d. 5 p. ir 4 d.). Tačiau Kodeksą nuo dabar galiojančio CPK skiria tas bruožas, jog kasaciniam teismui suteikiama *teisė išeiti už kasacinio skundo ribų* yra vertinama kaip bendrosios taisyklės išimtis, nustatoma turint tikslą apsaugoti viešąjį interesą. Kasacijos paskirtis – viešojo, o ne privataus intereso apsauga. Galiojantis CPK apeliacinės instancijos teismui suteikia teisę ir pareigą, nagrinėjant bylas, nepaisyti proceso šalių valios, jeigu to reikalauja viešasis interesas (CPK 332 str. 2 d.). Šiuo metu CPK nėra nuostatų, kad

viešasis interesas turi lemti kasacinio teismo vykdomą veiklą. Tai iš dalies iškreipia teismų sistemos atskirų grandžių funkcijas, o tai trikdo teismų sistemos darną bei veiklos efektyvumą. Kodekse įtvirtinama, kad ne tik apeliacinės instancijos teismo, bet ir kasacinio teismo prerogatyva yra saugoti viešąjį interesą, net ir ribojant proceso dispozityvumo principą. Šiuo metu galiojančios CPK 358 straipsnio 2 dalies redakcijos kritikai pagrįstai nurodo, kad ne bet koks materialinės teisės normos pažeidimas turėtų sudaryti galimybę kasaciniam teismui peržengti kasacinio skundo nustatytas ribas. Priešingu atveju, naikinant teismų procesinius sprendimus dėl neesminių materialinės teisės normų pažeidimų, gerokai susilpnėtų įsiteisėjusių teismų sprendimų teisinė galia, nukentėtų privatinų santykių stabilumas. Kita vertus, išsamiam absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų sąrašė neįmanoma nurodyti visus proceso teisės normų pažeidimus, kuriais gali būti šiurkščiai pažeistas viešasis interesas. Todėl šiais tikslais kodekse (353 str. 2 d.) numatoma, jog kasacinis teismas turi teisę peržengti kasacinio skundo ribas, jeigu to reikalauja viešasis interesas. Viešasis interesas – tai ne būtinai ir ne tik absoliučių teismo sprendimo ar nutarties negaliojimo pagrindų konstatavimas, nes visų pirma absoliutūs teismų sprendimų negaliojimo pagrindai net nenurodyti kaip kasacijos pagrindai. Į viešojo intereso sampratą šiuo atveju, manau, įeitų ir teisės plėtojimas bei teismų praktikos vienodumo formavimas, ir socialinės pusiausvyros tarp įvairių visuomenės grupių išlaikymas, Konstitucijos ar bendrųjų teisės principų pažeidimo šalinimas, imperatyviose teisės normose įtvirtintų draudimų vykdymo užtikrinimas, visuomenės ir valstybės gerbūvio apsauga.

Kodekse siūloma spręsti dar vieną problemą, susijusią su kasacinio teismo teise peržengti kasacinio skundo ribas. Kodekso 353 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad teismas kasatoriaus atžvilgiu negali priimti blogesnio sprendimo, nei yra skundžiamas sprendimas ar nutartis, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių (*non reformatio in pejus* principas). Visuotinai pripažįstama, kad demokratinėse valstybėse viešasis interesas, prieštaraujantis privačiam kasatoriaus interesui, neturėtų būti laikomas tokia apimtimi svarbesniu, kad visiškai kasatoriaus interesą paneigtų ir lemtų kasatoriui nepalankesnį, nei jau galiojantis, teismo sprendimą. Jau minėta, kad galimybė kasaciniam teismui savo iniciatyva peržiūrėti įsigaliojusius teismų sprendimus, kurie tiesiogiai nėra susiję su viešojo intereso apsauga, kelia abejonių teismo nešališkumu, pažeidžia proceso šalių autonomiją ir privatinų teisinių santykių stabilumą. *Non reformatio in pejus* principo ir teisėtumo užtikrinimo optimali pusiausvyra kasaciniame teisme pasiekama, kaip ir šiuo metu apeliacinės instancijos teisme (CPK 326 str.), pripažįstant, kad skundžiamo sprendimo ar nutarties panaikinimas ir bylos perdavimas nagrinėti iš naujo žemesnės instancijos teismui nebus laikomas blogesnio sprendimo priėmimu (Kodekso 353 str. 3 d.). Laikantis nuoseklumo, *non reformatio in pejus* principas netaikomas ir tuo atveju, kai kasacinis teismas peržengia kasacinio skundo ribas stengiantis apsaugoti viešąjį interesą.

Pagal 2002 m. CPK 340 straipsnio 4 dalį bylas kasacine tvarka nagrinės trijų teisėjų kolegijos, išplėstinės septynių teisėjų kolegijos arba Lietuvos Aukščiausiojo Teismo *Civilinių bylų skyriaus plenarinė sesija*. Nuo 1999 m. sausio 1 d., kai buvo numatyta galimybė nagrinėti kasacines bylas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinėje sesijoje, nė viena civilinė byla nebuvo nagrinėta šios sudėties. Taigi trijų ir septynių teisėjų kolegijos laikė save pakankamai kompetentingomis spręsti visas civilinėse bylose iškilusias problemas. Iš dalies tai paaiškinama ir tuo, kad vargu ar tikslinga perduoti nagrinėti bylas 37 teisėjams. Posėdyje, kuriame dalyvauja toks skaičius skirtingose teisės srityse besispecializuojančių teisėjų, sudėtinga vykdyti teismui pavestas funkcijas. Todėl kasacine tvarka civilines bylas galinčios nagrinėti plenarinės sesijos sudėtis Kodekse apribojama civilinių bylų skyriaus teisėjais.

Kodekso 357 straipsnis nurodo, kad išplėstinei teisėjų kolegijai ar plenarinei civilinių bylų skyriaus sesijai kasacinė byla gali būti perduota, jeigu joje yra iškilęs sudėtingas teisės aiškinimo ar taikymo klausimas. Detalizuoti bylos perdavimo tikslingumo, teisės klausimų sudėtingumo kriterijus paliekama subjektams, galintiems kasacinę bylą perduoti spręsti didesniam teisėjų skaičiui. Peržiūrėti bylos perdavimo išplėstinei teisėjų kolegijai ar plenarinei sesijai pagrindus, nurodytus galiojančio CPK 363 ir 364 straipsniuose, paskatino tai, kad galiojančiame kodekse įvardyti kriterijai neatspindi tikrojo ryšio tarp sprendžiamų teisės pro-

blemų sudėtingumo, sprendimų įtakos teismų praktikai ir būtinybės perduoti bylą nagrinėti didesnės sudėties teismo kolegijai. Prof. V. Mikelėnas straipsnyje „*Quo vadis? arba Eksperimentuojama toliau*” taikliai pastebėjo, kad užsienio šalių ir tarptautinės teisės ar Konstitucijos taikymo klausimai kasdien sprendžiami net ir apylinkės teismuose, kur bylą nagrinėja vienas teisėjas, todėl nesuprantamas įstatymo leidėjo nepasitikėjimas trijų teisėjų kolegijomis ir noras minėtus klausimus perduoti spręsti platesnės sudėties kasacinio teismo kolegijai. Bylos perdavimas spręsti didesniam teisėjų skaičiui yra bylas skirstančio teismo pareigūno bei jas nagrinėjančių teisėjų kolegijų teisė, o ne pareiga. Galimybė nustatyti teismo jurisdikciją apskritai (turima mintyje – klausimo dėl kasacinio skundo priimtumo sprendimas), taip pat galimybė savarankiškai organizuoti teisingumo vykdymą yra vienas iš teismų nepriklausomumo aspektų. Dėl to reikėtų laikyti pozityviu faktą, kad įstatymų leidėjas nesimė šią sritį reglamentuoti tiesiogiai.

Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalies 1 punktą detalizuoja tvarką, pagal kurią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtos nutartys turėtų įgyti *precedentinę reikšmę*. Numatoma, kad formuojant precedentą lemiamą vaidmenį turės Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atskirų skyrių teisėjų nuomonė. Trijų ir išplėstinių teisėjų kolegijų nutartys bus skelbiamos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika” tik tuomet, kai tam pritaris dauguma atitinkamo skyriaus teisėjų. Tuo tarpu skyrių plenarinių sesijų nutartys turės būti skelbiamos visos. Taigi bylos perdavimas skyriaus plenarinei sesijai kartu reikš ir tai, kad sprendimas šioje byloje įgis precedento galią. Taigi būtinybė formuoti teismo precedentą byloje iškeltais teisės klausimais turėtų tapti vienu iš pagrindinių kriterijų, ar perduoti kasacinę bylą nagrinėti skyriaus plenarinei sesijai.

Koreguojant kasacinio teismo teises, taip pat siekiama užkirsti kelią „užburtam ratui”, kai byla be paliovos siuntinėjama iš vienos teisminės instancijos kitai. Visų pirma Kodekse išlieka galiojančio CPK nuostata, kad kasacinis teismas priima naują sprendimą, jeigu nustato, kad buvo pažeistos tik materialinės teisės normos jas netinkamai taikant arba aiškinant. Kita vertus, *išplečiamos teismo teisės priimti naują sprendimą ir taip bylos nagrinėjimą užbaigti pačiame kasaciniame teisme* – kasacinis teismas turi teisę priimti naują sprendimą ir tuo atveju, kai nustato proceso teisės normų pažeidimą, kurį jis pats gali pašalinti (Kodekso 359 str. 4 d.). Sunku sutikti su dabar galiojančio CPK 368 straipsnio draudimu priimti naują sprendimą, pavyzdžiui, tuo atveju, kai nustatoma, kad teismai pažeidė įrodymų leistinumą taisyklę ir vien dėl to neteislingai išsprendė bylą. Tačiau bylos užbaigimui naujo sprendimo priėmimu, kai pažeidimą pašalinti gali pats kasacinis teismas, Kodekse suteikiama ne tik kasacinio teismo teisė, bet ir pareigos prasmė. Galimybė priimti sprendimą kasaciniame teisme suteikia Lietuvos kasacijos institutui pozityvių klasikinės revizijos bruožų, kas, vykstant kasacijos ir revizijos sistemų konvergencijai, atitinka permainų Europos valstybių civilinio proceso sistemose kryptis.

Kasacinio teismo teisė, panaikinus sprendimą ar nutartį, perduoti bylą nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismui, turėtų tapti išimtimi. Kodekso 360 straipsnyje nurodoma, kad kasacinis teismas sprendimą ar nutartį visą arba iš dalies panaikina ir perduoda bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui tik tais atvejais, kai yra konstatuojami absoliutūs sprendimo ar nutarties negaliojimo pagrindai bei kiti esminiai proceso teisės normų pažeidimai, kurie negali būti pašalinti apeliacinės instancijos teisme. Šiuo metu paplitusi teismų instancijų sistema XIX a. buvo sukurta tam, kad užtikrintų greitą, teisingą ir ekonomišką bylų išsprendimą, priimtų teismų sprendimų stabilumą bei apribotų proceso šalių galimybes piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Viena iš kertinių jos idėjų yra ta, kad bylos hierarchinėmis pakopomis turi judėti aukštyn, o į žemesnę pakopą gali grįžti tik išimtiniais atvejais, nustačius esminį teisės pažeidimą. Pagal galiojančią praktiką byla neretai grąžinama nagrinėti pirmosios instancijos teismui, tuo neišvengiamai pažeidžiant proceso operatyvumo principą. Užsienio valstybių praktika rodo, jog kasacinio teismo teisė grąžinti bylą žemesnės instancijos teismui reiškia bylos grąžinimą apeliacinės instancijos teismui. Išimtis galėtų būti daroma tais atvejais, kuomet byloje nustatomi šiurkštūs pirmosios instancijos teisme padaryti proceso teisės pažeidimai, reiškiantys, kad pažeista šalių teisė į tinkamą procesą, taip pat kai nustatyti kiti esminiai proceso teisės pažeidimai, kurie negali būti pašalinti apeliacinės

instancijos teisme. Tokiu atveju šalių teisių negalima apginti kitaip, kaip tik pradant procesą nuo pirmosios instancijos. Ribotosios apeliacijos sistemoje, kuri nuo 1999 m. sausio 1 d. įvesta Lietuvoje, apeliacinės instancijos teismas negali visiškai pakeisti pirmosios instancijos teismo. Todėl, jeigu nustatomi absoliutūs teismo sprendimo ar nutarties negaliojimo pagrindai arba konstatuojami kiti esminiai pažeidimai, kurių negali pašalinti ne tik pats kasacinis teismas, bet ir apeliacinės instancijos teismas, byla turėtų būti perduota iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui (Kodekso 360 str.). Kodekse neužkertama galimybė nuo šio pažeidimo nukentėjusioms šalims, priėmus naują procesinį sprendimą, vėl pasinaudoti teise jį skųsti du kartus – apeliacinės instancijos teismui ir kasaciniam teismui.

Išvados

Vieno kasacinio teismo valstybėje egzistavimas grindžiamas būtinumu užtikrinti vienodą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką. Svarbus ir kitas aspektas, susijęs su kasacinio teismo egzistavimu – šis teismas, aiškindamas teisės normas, nors tiesiogiai ir nekuria teisės, bet teisės aiškinimo ir taikymo procese ją plėtoja, taigi netiesiogiai veikia pozityviąją teisėkūrą. Nors dar visai neseniai teisės mokslininkai ir praktikai neišskyrė šio aukščiausios grandies teismų priimamų sprendimų svarbos aspekto, tačiau šiandien tai pripažįstama visuotinai. Atsižvelgiant į kasacinio teismo būtinumo prielaidas ir jam keliamus uždavinius, kasacinio teismo sprendimams ir jų kokybei turi būti skiriama ypač daug dėmesio. Tik darnios bylų peržiūrėjimo kasacine tvarka sistemos sukūrimas užtikrina harmoningą ir nuoseklią teisės sistemos raidą, o tuo turi būti suinteresuota kiekviena valstybė. Šiuos kasacijos tikslus būtent ir buvo bandoma įgyvendinti, kuriant kasacijos institutą naujajame Civilinio proceso kodekse.

2002 m. Civilinio proceso kodekse nustatomo kasacijos modelio pagrindu pasirinkta šiuo metu galiojančiame CPK įtvirtinta kasacijos sistema. Taigi pasirinktos koncepcijos prasme *kasacinio proceso* teisinis reguliavimas nesikeičia – kasacija suprantama kaip išimtinė įsiteisėjusių teismų sprendimų kontrolės forma, kurios pagrindinis tikslas – vienodos teismų praktikos formavimas. Tačiau kartu kodekse įtvirtinta nemažai esminių naujovių. Dauguma jų pasiūlytos atsižvelgiant į problemas, iškilusias teismų praktikoje taikant kasacinį procesą reglamentuojančias normas, ir yra skirtos pašalinti per paskutiniuosius dvejus metus išryškėjusius kasacijos instituto trūkumus. Visų pirma pabrėžiamas pagrindinis bylos išnagrinėjimo kasaciniame teisme tikslas – formuoti vienodą teismų praktiką aiškinant ir taikant teisės normas. Tai apsprendžia kodekse įtvirtintus kasacijos pagrindus (tik esminę reikšmę vienodam teisės aiškinimui ir taikymui turintys teisės normų pažeidimai skundžiamuose teismų sprendimuose), bylos nagrinėjimo kasaciniame teisme ribas (tik teisės klausimų nagrinėjimas remiantis kasaciniu skundu arba turint tikslą apsaugoti viešąjį interesą). Kasacinio teismo paskirtis nulėmė poreikį, kad kasacinius skundus surašytų bei dalyvaujantiems byloje asmenims šiame teisme atstovautų kvalifikuoti teisininkai profesionalai, taip pat kad būtų įvesta leidimų sistema, sprendžiant kasacinių skundų priėmimo Lietuvos Aukščiausiąjame Teisme klausimus. Fundamentalūs civilinio proceso principai – rungimosi ir dispozityvumo, teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo – lėmė, kad buvo atsisakyta kasacinio teikimo instituto. Taigi įvykdyta kasacijos instituto reforma siekiama užtikrinti, kad kasaciniame teisme būtų nagrinėjamos tik tos bylos, kurios turi esminės reikšmės vienodam teisės taikymui ir aiškinimui, kad procesas kasaciniame teisme atitiktų kasacijos specifiką – išimtinai teisės klausimų nagrinėjimą, nežodinį proceso pobūdį.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 1964 m. liepos 7 d. įstatymu.
3. **Lietuvos Respublikos** 1994 m. lapkričio 8 d. įstatymas Nr. I-636 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ // *Žinios*. 1994. Nr. 93–1809.
4. **Lietuvos Respublikos** 1996 m. liepos 9 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. I-1445 // *Žinios*. 1996. Nr. 67–1606.
5. **Lietuvos Respublikos** 1998 m. gruodžio 10 d. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. VIII-959 // *Žinios*. 1998. Nr. 112–3106.
6. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743 // *Žinios*. 2002. Nr. 36–1340.
7. **Europos** žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // *Žinios*. 1995. Nr. 40–987.
8. **Lietuvos Respublikos** 1998 m. balandžio 8 d. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. VIII-696 // *Žinios*. 1998. Nr. 38–1001.

9. **Lietuvos Respublikos** 2002 m. sausio 24 d. Teismų įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX–732 // Žinios. 2002. Nr.17–649.
10. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymas // Žinios. 1994. Nr. 81–1514.
11. **Lietuvos Respublikos** 2000 m. kovo 28 d. valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas Nr. VIII–1591 // Žinios. 2000. Nr. 30–827.
12. **Europos Tarybos** Ministrų komiteto 1995 m. vasario 7 d. rekomendacija Nr. R(95)5 valstybėms narėms „Dėl apeliavimo sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose įvedimo ir jų funkcionavimo tobulinimo“.
13. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“ // Žinios. 1994. Nr. 13–221.
14. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso 332, 351, 352¹ ir 234² straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. 2279A, įregistruotas Lietuvos Respublikos Seime 1996 m. birželio 3 d.
15. **Lietuvos** valstybės teisės aktai (1918 02 16–1940 06 15). – Vilnius, 1996.
16. **Mačys V.** Civilinio proceso paskaitos. – Kaunas, 1924.
17. **Riomeris M.** Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. – Vilnius, 1994.
18. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. II dalis. – Vilnius: Justitia, 1997.
19. **Mikelėnas V.** *Quo vadis?* Arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1998, Nr. 6; 1999, Nr. 1–6.
20. **Конституции** зарубежных государств. США, Великобритания, Франция, Германия, Италия, Япония, Канада. – Москва: Изд. БЕК, 1996.
21. **Решетников Ф. М.** Правовые системы мира. Справочник. – Москва: Юридическая литература, 1993.
22. **Елисеев Н. Г.** Гражданское процессуальное право зарубежных стран. – Москва: Статут, 2000.
23. **Давтян А. Г.** Гражданское процессуальное право Германии. – Москва, 2000.
24. **Гражданский** процесс. – Москва: Проспект, 2000.
25. **Гражданский** процесс. – Москва: Изд. БЕК, 2000.

The Regulation of the Cassation Process in the New Civil Process Code

Lector Artūras Driukas

*The Law University of Lithuania
Judge of the Supreme Court of Lithuania*

SUMMARY

Upon the evaluation of the historical development of the cassation institution, also the experience of the foreign countries regulating this institution, in the preparation work of the new Civil Process Code to compare with the present regulation of the cassation in the civil process, partial reform of the cassation institution is required. Though in the new code as the base of the cassation model the current cassation system can be foreseen, practice of the several years has pointed to the need of including some essential innovations. It is important to determine the fundamental aim of the cassation and the purpose of the cassation court - development of the law and formation of the uniform practice of courts, fulfilling and explaining legal regulations. The rule (relevant to the practise of courts) of application and interpretation the law in the concrete case is to be called the basic result of the cassation. The limits of the foundations in the cassation and the requirement, that cassation claims be complied and persons participating in the case be represented by skilled professional lawyers - barristers and some other persons with higher-university law education, also creating the system of the permissions, making decision on the acceptance of cassation claims in the Cassation Court of Lithuania, are determined in these aims of the cassation. The creation of the permissions system enables to reject nearly all the absolute (provided directly in the law) restrictions of the cassations too. To emphasise the importance of such principles of the civil process as contest

and disposition, also the independence and impartiality of judges, the new Civil Process Code rejects the cassation proposal institution, which can be called one of the most positive change in the present reform of the cassation.

Some other innovations of Civil Process Code (which is confirmed by law 28th February 2002 No. IX-743 and which will come into force at first of January 2003) are discussed in the article. These innovations (in the opinion of the authors) will help to facilitate an effectively realization of the tasks raised to the cassation - first, the question of the limits of the cassation (the rights of the cassation court), validity of principle non reformatio in pejus in the cassation and others.

